

<https://doi.org/10.62837/2026.1.298>

fakültəsinin dissertantı **ADİLƏ FƏRGÜZADOVA**
Bakı Dövlət Universiteti, Şərqşünaslıq
email: adile.farguzadova@mail.ru
<http://orcid.org/0009-0001-1692-6284>

ŞƏHRİYARIN FARSÇA “DİVAN”INDA İZAFƏT TƏRKİBLİ TƏKRARIN MƏTNDAXİLİ FUNKSİYALARI

Giriş: Şəhriyarın "Divan"ında izafət tərkibli təkrarlar poetik dilin zənginləşdirilməsi və ifadə vasitələrinin gücləndirilməsi baxımından mühüm yer tutur. Fars dilində izafət tərkibi – yəni “mozaf” və “mozafunileyh”dən ibarət olan söz birləşmələri – yalnız qrammatik konstruksiya kimi deyil, eyni zamanda bədii-estetik vasitə kimi də klassik poeziyada geniş istifadə olunmuşdur. Bu tərkiblər, xüsusilə qəzəl janrında, şairin obrazlı düşüncə tərzini və fikri assosiasiyalarını ifadə etməsində funksional əhəmiyyət kəsb edir.

Şəhriyarın qəzəllərində də bu tip təkrarların müxtəlif formalarda istifadə olunduğu müşahidə olunur. Təhlillər göstərir ki, izafət tərkibli təkrarları aşağıdakı dörd əsas qrupa ayırmaq mümkündür:

1. Birinci tərəfi eyni, ikinci tərəfi fərqli olan izafət tərkibləri

Bu modeldə "mozaf" sabit qalır, "mozafunileyh" isə dəyişir. Bu tip konstruksiyalar semantik təzad, assosiativ paralellik və ya tematik ardıcılıq yaratmaq məqsədilə istifadə olunur. Məsələn:

- غم زمانه / غم یار / غم جان – “can qəmi / yar qəmi / zaman qəmi”

Burada “غم” (qəm) ümumi hiss kimi qalır, lakin aid olduğu obyekt dəyişir. Bu da eyni emosional hissini müxtəlif səbəblərlə əlaqələndirildiyini göstərir.

2. Hər iki misrada işlənən eyni izafət tərkibi

Bu model distant və ya kontakt təkrar formasında özünü göstərə bilər. Eyni izafət tərkibi həm birinci, həm də ikinci misrada işlənilərək struktur simmetriya yaradır və poetik vurgunu gücləndirir:

- چراغ هدایت – həm metaforik mənada, həm də mənəvi bələdçilik kontekstində istifadə edilə bilər.

3. Birinci tərəfi fərqli, ikinci tərəfi eyni olan izafətlər

Burada “mozaf” sabit qalır, lakin müxtəlif “mozafunileyh”lər vasitəsilə fərqli mənalar və təsviredici keyfiyyətlər yaradılır:

- دستِ مادر / دستِ دشمن / دستِ یار – “yarın əli / düşmənin əli / ananın əli”

Bu şəkildə qurulmuş təkrarlar bir tərəfdən semantik genişlik yaradır, digər tərəfdən isə poetik ritm və musiqililik baxımından qəzəlin strukturuna töhfə verir.

4. İzafət zənciri işlənən qəzəllər

Fars poeziyasında tez-tez rast gəlinən izafət zəncirləri – yəni bir neçə izafət tərkibinin bir-birinə ardıcıl bağlanması – Şəhriyarın yaradıcılığında da öz əksini tapır:

- لب یارِ مهربان – “mehriban yarın dodağı”

Bu cür zəncirvari quruluşlar obrazın təfərrüatlarını dərinləşdirir, həm də mətnin lirizmini və ritmik quruluşunu gücləndirir.

İzafət tərkibli təkrarlar Şəhriyarın poetikasında qrammatikadan kənara çıxaraq semantik və estetik funksiya daşıyır. Bu təkrarlar bəzən fikrin ritmik vurğusunu təmin edir, bəzən də obrazın poetik dərinliyini artırır. Onlar şairin fars dilində dil imkanlarını nə dərəcədə məharətlə istifadə etdiyini göstərən mühüm göstəricilərdən biridir. Bu səbəbdən də izafət təkrarları, klassik poeziya kontekstində həm struktur baxımından, həm də məzmun baxımından ciddi elmi tədqiqata layiqdir.

1. Birinci tərəfi eyni, ikinci tərəfi fərqli olan izafət tərkibləri

Şəhriyarın “Divan”ında bu növə aid olan misallar çoxdur. Onlardan bir neçəsini qeyd etmək istəyirik:

غم روزگار گو رو پی کار خود که مارا
غم یار بی خیال غم روزگار دارد [4, 38]

Zamanın qəminə de, get işinlə məşğul ol,

Zamanın qəmi — vecsiz yarın qəmiymiş

Bu beytdə işlənmiş izafət tərkibləri – “غم روزگار” (zamanın qəmi) və “غم یار” (yarın qəmi) – semantik qarşılaşdırma və poetik dərinlik yaratmaq baxımından funksional əhəmiyyətə malikdir. Şəhriyar bu tip birinci tərəfi sabit, ikinci tərəfi dəyişən izafət tərkiblərindən istifadə etməklə həm mövzuya çoxşaxəli yanaşma, həm də duyğusal müstəvidə mənalandırma imkanlarını genişləndirir.

Struktural təhlil: Hər iki izafət tərkibində “غم” (qəm) ümumi emosional vəziyyəti – kədər, sıxıntıyı bildirən “mozaf” kimi çıxış edir. “روزگار” (zaman) və “یار” (yar, sevgili) isə “mozafunileyh” funksiyasını daşıyır və kədərin mənşəyini müəyyənləşdirir. Bu strukturda “mozaf” – “غم” sabit qalıb, “mozafunileyh”lər dəyişərək fərqli semantik kontekstlər yaradır.

Semantik funksiya: Şair birinci misrada zamanın qəmini “yönləndirilə biləcək, öləri və önəmsiz bir hal” kimi təqdim edir. “گو رو پی کار خود” (get, işinlə məşğul ol) ifadəsi bunun poetik ironiyasını verir. İkinci misrada isə “غم یار” (yarın qəmi) mərkəzi, üstün, həqiqi kədər kimi vurğulanır və bu qəm “بی خیال غم روزگار” (zaman qəmini vecinə almayan) sevgili ilə bağlıdır. Burada yaranan semantik təzad, eyni strukturda qurulmuş izafət tərkiblərinin qarşılaşdırılması ilə gücləndirilir.

Poetika baxımından funksiya: - Təkrarlanan struktur (izafət modeli) beytdə ritmik harmoniya və musiqililik yaradır.

- Eyni zamanda, “غم روزگار” və “غم یار” qarşılaşdırılması ilə önəmsiz və dəyərli kədər arasında məzmun kontrastı qurulur.

- Bu, oxucuda hisslərin yönləndirilməsi və şairin emosional prioritetlərini anlamaq üçün nəqli dərinlik yaradır.

Bu beytdə izafət tərkibi yalnız sintaktik funksiya daşımır, həm də şairin dünyagörüşü və estetik meyarlarının ifadə vasitəsi kimi çıxış edir. “غم” sözünün sabit qalması ilə yanaşı, onun fərqli kontekstlərdə istifadəsi izafət təkrarının semantik imkanlarını və poetik gücünü nümayiş etdirir. Bu da Şəhriyarın dil və üslub üzərindəki ustalığını və izafət strukturundan bədii alət kimi istifadə bacarığını təsdiqləyir.

2. Hər iki misrada işlənən eyni izafət tərkibi

Şəhriyar “Divan”ında eyni izafət birləşməsinin təkrarlanmasına çox rast gəlmək olar.

چند بارد غم دنیا به تن تنهایی

وای بر من تن تنها و غم دنیایی [4, 160]

Nə vaxta kimi dünyanın qəmi tənhalıq bədəninə yağacaq?

Vay mənim halıma — tənha bədən və dünya qəmi.

Bu beytdə yer alan izafət tərkibləri – “تن تنهایی”, “غم دنیا”, “تن تنها” – yalnız bədii təkrar və ahəng yaratmaqla kifayətlənmir, eyni zamanda poetik fikrin məzmun və emosional dərinliyini formalaşdırmaqda mühüm sintaktik funksiyaya malikdir. Bu izafət birləşmələrinin funksional təhlilini aşağıdakı kimi təqdim etmək olar:

1. “غم دنیا” (dünyanın qəmi) və “تن تنها” (tənha bədən) — isim + isim

Bu izafət tərkibi universal və fəlsəfi bir anlam daşıyır. Şair burada fərdi kədəri deyil, ümumbəşəri bir dərdi — dünyanın yaratdığı ümumi izzətə bənzərliyi ifadə edir. “Dünya qəmi” təkcə şəxsi hiss deyil, həyatın özü ilə bağlı ağır bir yüküdür.

2. “تن تنهایی” (tənhalıq bədəni) — isim + isim

Burada izafət tərkibi poetik metafora çevrilir. “Tənha bədən” ifadəsi həm fiziki təklik, həm də mənəvi boşluq və yalnızlığı simvolizə edir. Bu izafət obrazın ruh halını konkret və təsirli şəkildə təqdim edir.

3. “غم دنیایی” (dünya qəmi – nisbət şəkilçisi ilə) — isim + sifət (nisbət yaradan izafət)

Bu izafət isə qrammatik baxımdan fərqlidir. Burada “-ی” nisbət şəkilçisi ilə “dünya” sözü “qəm”in sifətinə çevrilir və semantik olaraq “dünyaya aid olan qəm” mənası verir. Yəni daha çox mənşə və mənəvi vurğulayan tərkibdir. Bu, izafətin qrammatik imkanlarından istifadənin Şəhriyar şeiri üçün necə incə poetik alət olduğunu göstərir.

Funksional və poetik nəticə: Bu izafət tərkibləri həm tematik əlaqəni gücləndirir, həm də beytdəki qəm-tənhalıq-dünya semantik triadasını sistemləşdirir. Onlar şairin həyat fəlsəfəsini və varoluş dərdini sintaktik ardıcılıqla çatdırmaqla yanaşı, həm də fərqli izafət modellərinin (isim+isim vs. isim+sifət) poetik təsirini qarşılaşdırmağa imkan verir.

Beləliklə, bu beytdə izafət tərkiblərinin funksiyası yalnız sintaktik deyil, həm də semantik, obrazlı və emosional bir sistem yaratmaqdır. Bu da Şəhriyarın dil və forma üzərində olan poetik ustalığının təzahürüdür.

Bu cür təkrarlar Şəhriyarın izafət konstruksiyalarından yalnız sintaktik alət kimi deyil, poetik ahəngin və məzmunun bədii ifadə vasitəsi kimi istifadə etdiyini göstərir. Bu da onu klassik fars poeziyasında yüksək poetik ustalığa malik bir sənətkar kimi səciyyələndirir.

3. Birinci tərəfi fərqli, ikinci tərəfi eyni olan izafətlər.

Bura daxil olan birləşmələr də çox maraqlıdır. Çünki bu birləşmələrin ikinci hissəsi yəni mozafunileyh birinci tərəfə əlavə olunmuşdur.

عشقی که درد عشق وطن بود درد او
او بود مرد عشق که کس نیست مرد او [4, 116]

Dərdi vətən eşqinin dərdi olan Eşqi

O, elə eşqin adamı idi ki, heç kəs onun adamı deyil.

ki güclü izafət tərkibi diqqət çəkir: "درد عشق" (eşq dərdi) və "مرد عشق" (eşqin adamı). Hər iki birləşmədə "عشق" (eşq) sözü mozafunileyh rolunda çıxış edir və eyni strukturda — yəni isim + izafət + isim formatında qurulmuşdur. Bu izafət tərkiblərinin qəzəl daxilindəki funksiyası çoxqatlıdır və aşağıdakı kimi akademik səviyyədə təhlil oluna bilər:

Struktur və sintaktik paralellik.

Hər iki izafət — "درد عشق" və "مرد عشق" — eyni sintaktik modeldədir:

- "درد عشق" → eşq dərdi

- "مرد عشق" → eşq adamı

Bu paralel quruluş beytdə məzmunu gücləndirməklə yanaşı, ahəng və ritmik sabitlik yaradır. Bu, həm leksik təkrar, həm də sintaktik təkrar modelinə nümunədir və qəzəldəki semantik əlaqələri möhkəmləndirir.

Semantik dərinlik və funksionallıq - "درد عشق وطن" (vətən eşqinin dərdi) ifadəsi poetik birləşmədir. Burada izafət tərkibi, vətən sevgisini ilahi, idealist bir məhəbbət kimi təqdim edir. "Dərd" kəlməsi burada fiziki deyil, qəlbi və mənəvi yük mənasında işlənir. Yəni bu "dərd", şairin ruhuna həpmuş müqəddəs missiyadır.

- "مرد عشق" (eşqin adamı) ifadəsi "eşqə həsr olunmuş, eşqi həyatının mərkəzinə qoymuş şəxs" mənasındadır. Şəhriyar bu ifadə ilə həm özünü, həm də vətəninə aşiq olan ideal insan obrazını təqdim edir.

Bu iki izafət tərkibi birgə işlənməklə, eşq – dərd – insan semantik oxunu qurur. Beləliklə, vətən eşqi bir dərd kimi təqdim olunur və bu dərdi daşıya bilən isə yalnız "eşqin adamı" ola bilər.

Poetika və funksional yük

Bu izafətlərin qəzəl daxilində aşağıdakı funksiyaları var:

- **Simvolik təyin vasitəsi:** "Eşq" hər iki izafətdə mərkəzi anlayışdır və həm mənəvi ağrının, həm də ideallaşdırılmış şəxsiyyətin əsas səbəbi kimi təqdim olunur.

- **İdeya və təbliğat gücü:** Bu konstruksiyalar vasitəsilə şair ideal insan modelini – yəni vətən və eşq yolunda dərd çəkən adamı – oxucuya təqdim edir. Eyni zamanda "heç kəs onun adamı deyil" deyərək onun misilsizliyini vurğulayır.

- **Sintaktik paralelizm və ahəng:** Eyni izafət modelinin iki fərqli kontekstdə istifadəsi poetik dinamika və qəzəldə ritmik bütövlük yaradır.

Şəhriyar bu beytdə izafət tərkiblərinin sintaktik və semantik gücündən istifadə etməklə, həm poetik təsir gücünü artırır, həm də vətənpərvərlik və ilahi eşq anlayışlarını vəhdətdə təqdim edir. "درد عشق" və "مرد عشق" kimi paralel izafət konstruksiyaları, məna dərinliyi yaratmaqla yanaşı, klassik poeziyada ustalqla işlədilmiş bir təkrar texnikası nümunəsidir. Bu izafətlər qəzəlin ideya istiqamətini aparır və onu fəlsəfi dəyərlərlə zənginləşdirir.

4. İzafət zənciri işlənən qəzəllər

Şəhriyarın qəzəllərində təkcə izafət tərkibləri deyil, izafət zəncirlərinin də işlənməsinin şahidi oluruq ki, onların daxilində bir söz daim təkrarlanır. Şəhriyarın "در کوچه باغات شمran" (Şimran bağlarının küçəsində) qəzəlində izafət zəncirlərinin istifadəsi şairin poetik dilinin zənginliyini və məna qatlarının dərinliyini göstərən mühüm xüsusiyyətdir. Bu qəzəldə təkrarlanan "باغ تو" (sənin bağı) frazası, müxtəlif sintaktik quruluşlarda birləşərək aşağıdakı izafət zəncirlərini yaradır: "سراغ باغ تو" (sənin bağının sorağı), "پیش راه باغ تو" (sənin bağının yolunun qarşısı), "طرف باغ تو" (sənin bağın tərəfi), "راه باغ تو" (sənin bağının yolu), "تسیم باغ تو" (sənin bağının nəsimi).

گه از زمین و گه از آسمان سراغ تو گیرم
به جای آب روان نیستم دریغ که در جوی [4, 84]

Gecənin qəlbidir və mən Şimran yolundan bağı axtarıram,

Bəzən yerdən, bəzən də göydən sənin izini tuturam.

Bu təkrarlar funksional və estetik baxımdan aşağıdakı əhəmiyyətə malikdir:

Məna vurğusu və mövzu birliyi:

"باغ تو" ifadəsinin təkrarlanması qəzəlin əsas mövzusunun, yəni sevgilinin bağı, poetik şəkildə ön plana çıxarır və qəzəldə vahid məna dairəsi yaradır. Hər bir izafət birləşməsi "bağ" obrazını fərqli aspektdən təqdim edir, bu da şairin duyğularının çoxşaxəli ifadəsinə imkan verir.

Sintaktik ritm və ahəng: İzafət zəncirlərində təkrarlanan "باغ تو" hissəsi misralar arasında ritmik və melodik əlaqə yaradır. Bu, qəzəlin musiqiliyini artırır və dinamik bir struktur formalaşdırır, beləliklə oxucuya ifadənin dərinliyi və təkrarlanan motivlərin təsiri daha yaxşı ötürülür. دل شبست و به شمran سراغ باغ تو گیرم.

Semantik genişlik: Hər bir izafət zənciri "باغ تو" ifadəsinə müxtəlif mənalar əlavə edir. Məsələn, "سراغ باغ تو" – iztirablı axtarış, "تسیم باغ تو" – incə və tərəvətli hislər, "پیش راه باغ تو" isə gələcəyə yönəlmiş ümidlər kimi qəbul edilə bilər. Bu da şairin emosional təcrübəsini daha zəngin və mürəkkəb edir.

Estetik funksiyalar: Təkrar olunan “باغ تو” ifadəsi qəzəlin poetik təsirini gücləndirir, oxucuda ritmik yaddaş yaradır və şairin sevgi və həsrət mövzusunı dərinləşdirir. Bu təkrar, həmçinin klassik fars şeirində geniş istifadə olunan “muhavvəs” (təkrar vasitəsilə vurğu) texnikasının nümunəsidir.

Şəhriyarın “در کوچه باغات شمران” qəzəlində işlənən izafət zəncirləri, sintaktik və semantik baxımdan şairin ifadə imkanlarını genişləndirərək, qəzələ vahidlik, ritm və estetik zənginlik qatır. Bu, həm də klassik şeir ənənəsinə sadiqliyin, həm də şairin özünəməxsus üslubunun əlamətidir.

Nəticə: Şəhriyarın “Divan”ında izafət tərkibli təkrarların təhlili göstərir ki, bu konstruksiya yalnız dilin qrammatik imkanları çərçivəsində qalmır, eyni zamanda poetik və semantik funksiyalar daşıyır.

Nəticə olaraq deyə bilərik ki, izafət tərkibli təkrarlar Şəhriyar poetikasında formaca bənzər, lakin məzmunca zəngin və funksional strukturlar kimi çıxış edir. Onlar klassik poeziyanın əsas stilistik vasitələrindən biri olmaqla yanaşı, şairin poetik düşüncəsinin qurucu elementlərindən birinə çevrilmişdir. Bu təkrarlar vasitəsilə Şəhriyar həm milli ədəbi ənənəyə bağlılığını nümayiş etdirir, həm də fərdi poetik dilini formalaşdırır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat:

1. Adilov Musa. Azərbaycan dilində sintaktik təhlillər. Bakı: Elm və təhsil, 2019, 416 s.

2. Şəfəq Əlibəyli. Füzulinin farsca divanı: linqvo-poetik özəlliklər. Bakı: “Nafta-press” nəşriyyatı, 2008, 353 s.

3. انوری حسن، احمدی گیوی حسن. دستور زبان فارسی، جلد دوم، تهران: انتشارات فاطمی، 404

ص.

4. <https://ganjoor.net/shahriar>

Адила Фаргюзадова, диссертант факультета востоковедения Бакинского государственного университета Внутритекстовые функции изафетных повторов в персоязычном «Диване» Шахрияра РЕЗЮМЕ

В «Диване» Шахрияра изафетные повторы занимают значимое место с точки зрения обогащения поэтического языка и усиления выразительного потенциала художественной речи. Изафетная конструкция в персидском языке, представляющая собой словосочетание, образованное компонентами *мозаф* и *мозафун-илейх*, функционирует в классической поэзии не только как грамматическая единица, но и как важное художественно-эстетическое средство. Подобные конструкции способствуют формированию образной системы произведения и углублению семантического содержания поэтического текста.

Особенно активное применение изафетных конструкций наблюдается в жанре газели, где они выполняют функционально значимую роль в передаче образного мышления поэта, его ассоциативных связей и эмоционально-смысловых оттенков. Повтор изафетных сочетаний усиливает ритмико-интонационную организацию стиха, а также способствует акцентуации ключевых понятий и мотивов.

Ключевые слова: изафет, персидский, язык, Шахрияр, Диван

**Adila Farguzadova, PhD candidate at the
Faculty of Oriental Studies, Baku State University
Intratextual Functions of Izafet-Based Repetition in Shakhriyar's Persian-
Language *Divan***

ABSTRACT

In Shakhriyar's *Divan*, izafet-based repetitions occupy a significant place in terms of enriching the poetic language and enhancing the expressive potential of artistic speech. The izafet construction in the Persian language, which represents a word combination formed by the components *mozaf* and *mozafun-ileyh*, functions in classical poetry not only as a grammatical unit but also as an important artistic and aesthetic device. Such constructions contribute to the formation of the imagery system of the work and to the deepening of the semantic content of the poetic text.

The particularly active use of izafet constructions is observed in the genre of the ghazal, where they perform a functionally significant role in conveying the poet's figurative mode of thinking, associative links, and emotional-semantic nuances. The repetition of izafet combinations strengthens the rhythmic and intonational organization of the verse and also contributes to the accentuation of key concepts and motifs.

Keywords: Izafet, Persian, Language, Shakhriyar, Divan

Rəyçi: F.e.d., professor Şəfəq Əlibəyli